

Касен Гульмира Амановна, кандидат педагогических наук, и. о. профессора, Казахский национальный университет имени Аль-Фараби

Gulmira A. Kasen, acting professor, Al-Farabi Kazakh National University, PhD in Education

Момбек Алія Ануарбеківна, кандидат педагогічних наук, асоційований професор, Казахський національний педагогічний університет імені Абая

Момбек Алия Ануарбековна, кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Aliia A. Mombek, Associated professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD in Education

Айтбаєва Айгулім Борангаліівна, кандидат педагогічних наук, професор, Казахський національний педагогічний університет імені Абая

Айтбаева Айгулим Борангалиевна, кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Aigulim B. Aitbayeva, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, PhD in Education

УДК 37:124.3-053.6:796

Н. П. Касіч, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНOSTІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто основні теоретичні аспекти виховання цілеспрямованості у старших підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності. З цією метою проаналізовано виховання цілеспрямованості в загальноосвітніх навчальних закладах та акцентовано на потребі залучення школярів до фізкультурно-оздоровчих заходів; розкрито поняття “цілеспрямованість”, “виховання цілеспрямованості”. Визначено умови, необхідні для виховання готовності старших підлітків до цілеспрямованості у фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Ключові слова: цілеспрямованість, виховання цілеспрямованості, старші підлітки, фізкультурно-оздоровча діяльність.

Проблематика виховної та фізкультурно-оздоровчої діяльності завжди перебувала у центрі уваги науковців і практиків; з огляду на це наше дослідження зосереджене на цій актуальній і мало розробленій проблемі. У сучасних умовах стрімких змін, оновлень, розвитку українського суспільства актуалізується питання удосконалення педагогічних умов, змісту, форм і методів виховної роботи з учнівською молоддю. Необхідність дослідження означеної теми зумовлена також поступовим зниженням у старших підлітків інтересу до фізичного виховання, фізкультурно-оздоровчої діяльності, що веде до неповноцінного фізичного розвитку й незадовільного формування учнів як особистостей, майбутніх захисників Батьківщини.

У процесі вивчення й аналізу проблематики опрацьовано теоретико-методологічні джерела, що стосуються вольових якостей особистості. Вивчаючи цілеспрямованість як вольову якість, з'ясовано, що поняття “воля” як елемент системи морального виховання бере початок з античності для пояснення виникнення певних дій, позбавлених бажання їх виконувати. Так, у психологічній енциклопедії (за Аристотелем) воля розглядається у зв'язку з породженням дії на основі розумових рішень, які мотиваційно не забезпечені [7, с. 71–72]. Варто відмітити, що Аристотель вважав моральні якості не вродженими, а набутими у процесі виховання.

Шляхом дослідження з'ясовано, що вперше дав визначення характеру як якості волі І. Кант. На його думку, людина зобов'язується дотримуватися певних практичних принципів та переконань, що пропонуються їй власним розумом. Продовжив ідеї І. Канта у своїх роботах відомий педагог П. Лесгафт, згідно з яким характер, тобто цілеспрямованість – це прояв волі, заснований на істинах, з'ясованих і твердо встановлених розумом, знаннями людини [5].

Водночас вважаємо за доцільне наголосити, що у філософській школі минулого цілеспрямованість трактувалася як одна із “сутнісних сил” людства, за допомогою яких воно долучається до світу культури. За М. Колодезніковою, з кінця ХІХ століття цілеспрямованість стала полем дослідження представників волюнтаристського спрямування спочатку в філософії, а потім у психології як одна з форм детермінації

людської діяльності або мотивоване управління діяльністю індивіда (В. Вундт, Е. Толмен та інші) [3].

У філософії XIX століття С. К'єркегор скептично ставився до можливостей людини і вважав, що вона не здатна себе реалізувати через те, що звертає увагу лише на зовнішні подразники. Переживаючи почуття самотності, особа іноді впадає у стан відчаю. Тому, на думку філософа, ймовірно існування цілей, заради досягнення яких можна знехтувати етичними принципами та нормами [4].

Іншого бачення філософ Л. Фейєрбах, який стверджує, що індивід має відчувати повноту свого життя, підноситися, звеличуватися. Людина, вважає учений, повинна мати силу волі, силу почуттів, обов'язково вірити в себе; лише тоді вона зможе чогось досягти, коли вірить у своє майбутнє. Також Л. Фейєрбах зазначає, що шлях особистості до досконалості можливий у контексті людського самовизначення, самоствердження та цілеспрямованості [11].

Метою статті є розкриття теоретичних аспектів виховання цілеспрямованості старших підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Важливо наголосити, що у “Філософському словнику” поняття “воля” трактується як свідомо цілеспрямованість людини до виконання тих або інших дій. Джерелом цілеспрямованої вольової діяльності індивіда є об'єктивний світ. Відбитий крізь призму внутрішніх умов суб'єкта (потреби, інтереси, бажання), об'єктивний світ створює для нього можливість ставити різні цілі, приймати рішення тощо [13]. “Початковою ланкою вольової дії є постановка й усвідомлення мети, потім прийняття рішення діяти, вибір найдоцільніших способів здійснення дії. Вирішальним для характеристики даної дії як вольової є виконання рішення. Сила волі не дається людині від природи. Уміння і здатність вибирати цілі, приймати правильні рішення і виконувати їх, доводити почату справу до кінця – результат знань, досвіду, виховання” [13, с. 74].

У цьому контексті психолог І. Бех пропонує з'ясувати механізм розвиненої вольової дії, зокрема такий її важливий структурний компонент, як ціль. Академік вважає, що зазвичай під нею розуміють суб'єктивний образ майбутнього результату. До того ж йому надається статус бажаності стосовно того, хто ставить мету і досягає її. В цьому разі говорять

про *мотив-ціль*. Зауважимо, що основні визначення поняття “ціль” виникли в рамках теорії предметно-перетворювальної (практичної) або навчально-пізнавальної діяльності. На нашу думку, пряме перенесення так представленої ідеї цілі у сферу морально-духовної діяльності видається недостатньо продуктивним. Річ у тім, що морально-духовна діяльність – це не суб’єкт-об’єктне відношення, а відношення суб’єкт-суб’єктне, тому й ціль як усвідомлений образ передбачуваного, бажаного результату має свою специфіку. Для морально-духовної цілі суттєвим є обов’язкова подвійність результату, яка передбачає єдність образу результату стосовно автора морально-духовної дії (“Я ділюся своїм надбанням”) і образу результату щодо суб’єкта, на якого ця дія спрямована і яка в ньому зумовлює певну зміну (задовольняється якась його потреба) [1].

У руслі нашого дослідження заслуговують на увагу погляди Д. Оганесяна, котрий стверджує, що цілеспрямованості, як і кожній вольовій рисі особистості, властиві свої характерні особливості, завдяки яким вона посідає своєрідне місце у вольовій діяльності людини. Цілеспрямованість визначається насамперед постановкою чіткої мети; при цьому автор має не тільки усвідомити те, чого слід досягти, але й уміти передбачити способи і засоби досягнення конкретної цілі. Цілеспрямована особистість завжди шукає правильних шляхів і способів для отримання бажаного результату, намагається уявити собі цей процес. У результаті кінцева мета (близька чи далека) стає зрозумілою, і таким чином підвищується рішучість та наполегливість при її досягненні. Визначеність і ясність мети роблять особистість активною, надають їй діям організованості та стійкості, допомагають виявляти витримку і завзятість у боротьбі з перешкодами і труднощами. З ясністю цілі пов’язані готовність та рішучість долати труднощі. Д. Оганесян іншою особливістю цілеспрямованості вважає вміння людини підпорядковувати всі свої вчинки, дії й помисли обраній меті. Також педагог відмічає і третю особливість цілеспрямованості, змістом якої є неухильне, стійке прагнення досягати поставленої цілі. Це прагнення проявляється в умінні тривалий час зберігати мету й організувати свою поведінку для її здійснення. Цією особливістю цілеспрямованість тісно пов’язується з наполегливістю, і взагалі з тими вольовими рисами, які об’єднуються терміном “стійкість” [6].

За результатами аналізу психолого-педагогічної літератури, словників та енциклопедій можна зробити висновок, що цілеспрямованість – це позитивна воляова якість, яка виявляється у здатності людини керуватися у своїх діях і вчинках загальними і стійкими цілями, обумовленими її потребами і переконаннями. Цілеспрямовані люди мають чітко прогнозовану поведінку, спрямовану на досягнення поставленої мети; вони діють твердо і рішуче.

На основі власних досліджень і узагальнень Д. Горев трактує цілеспрямованість як волюву якість, що дозволяє особистості планомірно й зосереджено діяти, прагнучи до досягнення мети. Цілеспрямованість можна розглядати через домагання індивіда (рівень домагань), що характеризуються рівнем труднощів і є загальною метою майбутніх дій, і вибір суб'єктом мети чергової дії, що формується в результаті переживання успіху або неуспіху ряду минулих дій. Домагання являють собою цілеспрямованість, в якій можливості особистості замінені її спрямованістю. Також учений розглядає цілеспрямованість як стійку спрямованість волювої активності на досягнення найбільш значущої віддаленої мети, здатність підпорядкувати їй свою поведінку на тривалий час. Найбільш важливими компонентами цілеспрямованості вважають наявність мети, мотиву, домагання, рішучість, самостійність, здатність до самопримусу, до відмови від спокус, що відволікають, до тривалої стійкої самоорганізації. Цілеспрямованість може набувати форм психічного процесу, станів та властивостей особистості. Цілеспрямованість стає статусом якості особистості, якщо їй віддається перевага порівняно з іншими стратегіями дій. Д. Горев наголошує, що виховання цілеспрямованості є актуальним на всіх вікових етапах розвитку дитини [2].

Тому, на нашу думку, доцільно застосовувати теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованого виховання, зміст якого висвітлено у наукових дослідженнях та працях академіка І. Беха, котрий розробив концепцію такого виховання. Учений ґрунтовно і якісно розкрив психологічні закономірності функціонування та розвитку особистості, визначив принципи організації навчально-виховного процесу, що забезпечують гармонійний та повноцінний розвиток особистості, формування системи особистісних цінностей тощо [1].

Також, у контексті нашого дослідження, цінними є погляди М. Зубалія, В. Івашковського, А. Ільченка, В. Мудріка, К. Чорної, котрі розглядають фізичну культуру з позицій теорії виховання, як фізичну культуру індивіда, складовими компонентами якої є культура освіченості, моральні та естетичні елементи. Авторський колектив вважає, що складовими якостями особистості, які сприяють формуванню фізичної культури, моральних та особистісних якостей, є: культура освіченості у сфері фізичної культури особистості, широта знань, висока загальна культура особистості; культура фізичних уподобань – цілеспрямованість уподобань, інтересів, спрямованих на досягнення мети, формування статури; естетична захопленість фізичними вправами, піднесений прояв емоційних позитивних почуттів; краса, витонченість, елегантність рухів; відчуття задоволення, насолоди під час виконання фізичних вправ, що відповідає особистим або людським ідеалам, прагненням до досконалості; самоорганізація особистого часу тощо [12]. Таким чином, очевидно, що заняття фізкультурно-оздоровчою діяльністю позитивно впливають на духовний розвиток; слугують мотивом займатися у спортивних секціях, гуртках для досягнення своєї мети; сприяють формуванню вольових якостей, вихованню цілеспрямованості школярів тощо.

Актуальним у межах проблеми дослідження є аналіз закономірностей підліткового віку. Як наголошує І. Бех, підлітковість вважають найважчим періодом у виховному плані, оскільки труднощі цього етапу пов'язують зі статевим дозріванням, що іноді спричинює різні психофізіологічні і психічні відхилення. Академік зазначає, що бурхливий ріст і фізіологічна перебудова організму у підлітків викликають почуття тривоги, підвищену збудливість, депресію і т. п. Багато підлітків починають переживати через незграбність, незбіг темпів росту різних частин тіла і різку зміну його пропорцій. Учні цього віку не виражають відкрито почуття суму, безнадійності, самопригнічення, властиві дорослим у депресивному стані; вони приховують депресію показними примхами, агресивністю, тривожністю, неадекватною поведінкою тощо.

Як стверджує І. Бех, підлітку, котрий переживає різні зміни, нелегко утримувати суб'єктивне відчуття цілісності і стабільності свого Я, що породжує особистісні проблеми. Одна

з них пов'язана із появою статевого потягу, який може змінити систему мотивів і переживань. На думку психолога, цьому віку властивий швидкий розвиток самосвідомості, підліток сприймає себе не просто людиною певного віку, школярем, який має успіхи чи невдачі, а особистістю, у якої є інтереси, бажання, спонуки і погляди. Також самосвідомість дитини підліткового віку викликає у неї потребу в тіснішому спілкуванні з ровесниками, що уможливорює краще усвідомлення самої себе. На стосунки підлітків із ровесниками впливають не тільки уявлення про саму особистість, а й погляди на взаємини між людьми. У цьому контексті І. Бех відмічає, що задля справжнього подорослішання, а не просто фізичної і фізіологічної дорослості, підлітки повинні звикнути до своєї статевої зрілості, набути самостійності, налагодити дружні стосунки з ровесниками, поступово виробляти життєву позицію, усвідомлювати себе особистістю; перш ніж вони благополучно позбудуться опіки старших, молоді люди мусять зрозуміти, хто вони, до чого прагнуть і як можливо ці прагнення здійснити [1].

Надзвичайно важливою для нашого дослідження є думка відомого українського вченого В. Сухомлинського, який у своїх творах підкреслював педагогічне значення ігор для розвитку творчості й цілеспрямованості учнів основної школи. Педагог неодноразово зазначав, що в грі перед дітьми розкривається світ, надається можливість реалізувати себе та свої творчі здібності. Варто акцентувати, що виховний зміст стосунків школярів під час ігрової діяльності полягає в тому, щоб якнайбільше ускладнювалися ігрові обставини, оскільки вони змушують підлітків мислити і знаходити кращі варіанти вирішення ігрових завдань тощо. Учневі-підлітку завжди хочеться, щоб у грі перед ним відкривалося щось нове, захопливе, гра спонукає його постійно вчитися, оволодівати новими знаннями і вміннями [8].

У процесі вивчення проблеми виховання моральних якостей старших підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах М. Тимчик дійшов висновків, що вчителі шкіл під час уроків фізичної культури приділяють недостатньо уваги формуванню у дітей таких якостей, як цілеспрямованість, дисциплінованість, патріотизм тощо. Науковець вважає, що такий незадовільний стан пояснюється ігноруванням викладачами фізичної куль-

тури, тренерами спортивних секцій необхідності розв'язання виховних завдань у процесі фізкультурно-оздоровчої роботи зі старшими підлітками. Вчителі часто не враховують виховних можливостей позакласної фізкультурної роботи для формування особистісних якостей учнів 7-9 класів, унаслідок чого навчально-виховний процес відбувається без активної участі підлітків. В організації фізкультурно-оздоровчої діяльності нерідко прослідковується безсистемність, не застосовуються творчий та диференційований підходи тощо [9]. Ми поділяємо думку М. Тимчика, що для дієвого виховного процесу слід уникати недоліків, виявлених у перевірених під час дослідження загальноосвітніх навчальних закладах; враховувати індивідуальні, психологічні й анатомо-фізіологічні вікові особливості старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності; здійснювати особистісно орієнтований підхід, зважати на інтереси учнів 7-9 класів [10].

Аналіз наукових джерел дає можливість зрозуміти, що за сучасних умов проблемі виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності приділяється недостатня увага. На основі психолого-педагогічного аналізу питання та узагальнення відповідних напрацювань учених, дослідників і практиків можна стверджувати, що виховання цілеспрямованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів є надзвичайно актуальним науковим викликом. Адже цілеспрямованість як вольова якість дає людині змогу планомірно й зосереджено діяти, прагнучи до досягнення мети; за допомогою виховання цілеспрямованості з'являється потреба ставити цілі і завдання, можливість проектувати шляхи їх досягнення, забезпечується вольова готовність до їх реалізації. Виховання цілеспрямованості в учнівської молоді набуває значення ще й тому, що у підлітковому віці інтенсивно формуються моральна свідомість та емоційна сфера, потреба у самовихованні та самоосвіті тощо. Це дає нам змогу визначити "виховання цілеспрямованості" як педагогічний процес, що передбачає здатність підростаючої особистості керуватися у своїх діях і вчинках віддаленими цілями, обумовленими власними потребами й переконаннями; свідомо, на основі потреб і мотивів, вибирати діяльність; ставити цілі (мету) та досягати їх; концентрувати вольові зусилля у процесі діяльності та уміння аналізувати її результати.

Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів проблеми. Зважаючи на актуальність тематики, визнаємо доцільним вивчення педагогічних умов, технологій, форм і методів виховання цілеспрямованості в учнівської молоді.

Література

1. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 2 / І. Д. Бех. – Чернівці : Букрек, 2015. – 640 с.
2. Горев Д. В. Воспитание целеустремленности у младших подростков в физкультурно-оздоровительной деятельности : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Денис Вячеславович Горев. – Кострома, 2004. – 149 с.
3. Колодезникова М. Г. Этнопедагогические условия формирования целеустремленности у спортсменов-подростков: на примере секций восточных единоборств : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. Г. Колодезникова. – Якутск, 2004. – 151 с.
4. Кьеркегор С. Жизнь. Философия. Христианство / С. Кьеркегор ; [сост. и пер. с англ. И. Басс]. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2004. – 243 с.
5. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических сочинений. Т. 3 / П. Ф. Лесгафт. – М. : Государственное издательство “Физкультура и Спорт”, 1956. – 440 с.
6. Оганесян Д. О. Психологическая характеристика формирования целеустремленности учащихся в процессе производственного обучения : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.00 / Д. О. Оганесян. – М., 1959. – 14 с.
7. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : “Академвидав”, 2006. – 424 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Т. 2 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1979. – 670 с.
9. Тимчик М. В. Єдність школи та сім'ї учнівсько-патріотичному вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом / М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 313–321.
10. Тимчик М. В. Форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі спортивно-ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Обрії. Науково-педагогічний журнал. – 2013. – № 2(37). – С. 48–51.

11. Философский словарь / [авт.-сост.: А. В. Андрущенко, О. А. Вусатюк, С. В. Линецкий, А. В. Шуба]. – К. : А.С.К., 2006. – 1056 с.
12. Фізичне виховання старшокласників у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів : навчально-методичний посібник / М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, А. І. Ільченко, В. І. Мудрік, К. І. Чорна ; [за редакцією М. Д. Зубалія]. – К., 2013. – 307 с.
13. Філософський словник / [за ред. М. М. Розенталя, П. Ф. Юдіна]. – К. : Політична література України, 1964. – 498 с.

Н. П. Касич

Теоретические аспекты воспитания целеустремленности старших подростков в физкультурно-оздоровительной деятельности

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9, ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье рассмотрены основные теоретические аспекты воспитания целеустремленности у старших подростков средствами физкультурно-оздоровительной деятельности. С этой целью проанализирован процесс воспитания целеустремленности в общеобразовательных учебных заведениях и акцентировано на необходимости привлечения школьников к физкультурно-оздоровительным мероприятиям; раскрыты понятия “целеустремленность”, “воспитание целеустремленности”. Определены условия, необходимые для воспитания готовности старших подростков к целеустремленности в физкультурно-оздоровительной деятельности.

Ключевые слова: целеустремленность, воспитание целеустремленности, старшие подростки, физкультурно-оздоровительная деятельность.

N. P. Kasich

Theoretical Aspects of Development of Teenagers' Dedication to Purpose in the Process of Physical Education and Recreation Activities

Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (9 Berlynskogo Str., Kyiv, Ukraine)

Problems of physical education and recreation activities have always been in the focus of attention of society, that is why our research is aimed

at solving a timely and underexplored problem. In modern conditions of rapid changes, renewal and development of Ukrainian society, the issue of improvement of pedagogical conditions, content, forms and methods of educational work with students becomes pressing and topical. The topicality of our research is defined by a gradual decrease of teenagers' interest to physical education and recreation activities, which leads to inadequate physical development and insufficient formation of students as individuals and future defenders of Motherland.

The article deals with the main theoretical aspects of development of teenagers' dedication to purpose by means of physical education and recreation activities. To this end, development of dedication to purpose in general education institutions is analyzed and the need to involve students in physical education and recreation activities is emphasized; the notions of "dedication to purpose", "development of dedication to purpose" are defined. The conditions necessary for preparing students to reach their goals are determined.

Keywords: *dedication to purpose, development of dedication to purpose, teenagers, physical education, recreation activities.*

References

1. Bekh, I. D. (2015). Vybrani naukovy pratsi. Vykhovannya osobystosti: Vol. 2 [Selected scientific works. Education of personality]. Chernivtsi: Bukrek.
2. Gorev, D. (2004). Vospitaniie tselestremliionnosti u mladshykh podrostkov v fizkulturno-ozdorovitelnoi deiatelnosti [Education of tenacity in younger adolescents in physical culture and recreational activity]. (Doctoral dissertation, Kostroma).
3. Kolodeznikova, M. (2004). Etnopedagogicheskiye usloviia formirovaniia tselestremliionnosti u sportsmenov-podrostkov: na primere sektsyi vostochnykh yedinoborstv [Ethnopedagogical conditions of formation of tenacity in sportsmen-teenagers: on the example of East single combat classes]. (Doctoral dissertation, Yakutsk).
4. Kiekegaard, S. (2004). Zhyzn. Filosofii. Khristianstvo [Life. Philosophy. Christianity]. St. Petersburg: Dmitrii Bulanin.
5. Lesgaft, P. (1956). Sobraniie pedagogicheskikh sochinenii: Vol. 3 [Collection of scientific works]. Moscow: Fizkultura i sport.
6. Oganesian, D. (1956). Psikhologicheskaiia kharakteristika formirovaniia tselestremliionnosti uchashchikhsia v protsesse proizvodstvennogo obucheniia [Psychological characteristic of formation of students' tenacity in the process of work study] (Dissertation abstract, Moscow).

7. Stepanov, O. (2006). *Psykholohichna entsyklopediia* [Psychological encyclopedia]. Kyiv: Akademyvdav.
8. Sukhomlynskyi, V. (1979). *Vybrani tvory* [Selected works] (Vols. 1-5). Kyiv: Radianska Shkola.
9. Tymchyk, M. (2014). Yednist shkoly ta simi u viiskovo-patriotychnomu vykhovanni starshykh pidlitkiv u protsesi zaniat khortynhom [The unity of school and family in military and patriotic education of older adolescents in the process of horting training]. In *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*: Vol. 18 (2) (pp. 313-321).
10. Tymchyk, M. (2013). *Formy i metody patriotychnoho vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi sportyvno-ihrovoi diialnosti* [Forms and methods of patriotic education of older adolescents in the process of sport and game activities]. *Obrii*, 2 (37), 48-51.
11. Andrushchenko, A., Vusatiuk, O., Linetskii, S., & Shuba, A. (2006). *Filosofskii slovar* [Philosophic dictionary]. Kyiv: A. S. K.
12. Zubalii, M., Ivashkovskiy, V., Ilchenko, A., Mudrik, V., & Chorna, K. (2013). *Fyzichne vykhovannia starshoklasnykiv u pozaklasnii roboti zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Physical training of senior school students in out-of-class work of general educational establishments]. Kyiv.
13. Rozental, M. & Yudin, P. (Eds.). (1964). *Filosofskiyi slovnyk* [Philosophic dictionary]. Kyiv: Politychna literature Ukrainy.

Касіч Наталія Петрівна, старший викладач кафедри фізичного виховання і єдиноборств Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, аспірант лабораторії фізичного виховання та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Касич Наталья Петровна, старший преподаватель кафедры физического воспитания и единоборств факультета физического воспитания и спорта Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова, аспирант лаборатории физического развития и здорового образа жизни Института проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины

Natalia Kasich, Senior Lecturer at the Department of Physical Education and Martial Art, Faculty of Physical Education and Sport at Drahomanov National Pedagogical University, Research Student of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine